

**RANGTASVIR ASARLARINI YARATISH JARAYONIDA
KOMPOZITSIYANING O'RNI VA AHAMIYATI****Rajabova Nilufar Shuhratovna***O'qituvchi, nilufarrajabova42@gmail. Com +93 557 95 18.**Navoiy davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.*

Annotatsiya: *Rangtasvir asarini yaratish jarayonida kompozitsiyaning o'rnini, uning qonun-qoidalarini, ijodkor oldida turgan muhim vazifa va uni bajarish yo'l yo'riqlarini bayon etishga harakat qilindi. Ushbu mavzuni to'liq yoritishga qaratilgan maqolada, bo'lajak yosh rassomlar o'zlashtirishi lozim bo'lgan, kompozitsiya qonun qoidalari haqida ma'lumotlar oladilar.*

Kalit so'zlar: *kontrast, kartina teksligi, soya-yorug', tus, chuqurlik-fazoviy, vertikal, gorizontal, kvadrat, asimmetrik, masshtab, personaj, dizayner.*

Kompozitsiyadan ijodiyotning barcha turlarida foydalaniladi, shular qatorida dizayn san'atida, rassomchilikda, me'moriy obidalar (arxitektura) da, sanoat buyumi yaratishda ham keng qo'llanilib kelinmoqda. Ijodkor asarining muvaffaqiyati to'g'ri topilgan kompozitsiya bilan belgilanadi, ushbu fan uta muhim va kerakli ekanligi shundan ko'rinib turibdi. Kompozitsiya o'ziga xos qonun va vositalardan tashkil topgan bo'lib muvozanat va umumiylik uning asosiy qonunlar sirasiga kiradi.

Asarda elementlar miqdori, shakli, ularning muhit bilan o'zaro munosabati, rangi, fakturaviy yechimining uyg'unligi bilan muvozanatga erishiladi. Rassomchilikda asimmetrik kompozitsiya asosiy personajlarni manzara yoki fazoviy muhit bilan birlashtirish imkonini yaratadi.

Ko'pgina me'morlar va rassomlar dizaynerlik, arxitektura, rassomchilik asarlarini yaratishda asimmetrik kompozitsiyadan unumli foydalanish bilan bir qatorda proporsiya, nyuans, ritm, masshtab kabi asosiy vositalardan o'z o'rnida foydalanganliklarini ko'rishimiz mumkin.

Frontal, hajmiy va chuqurlashgan-fazoviy kabi Kompozitsiyaning bu ko'rinishlari san'at asarining barcha turlarida keng qo'llaniladi. Hajmiy kompozitsiyada uch o'lcham (uzunligi, eni va balandligi) ichida ijodiy izlanishlar olib boriladi. Chuqurlashgan-fazoviy kompozitsiya yaratishda uyg'unlik, muvozanat va bir-biriga bo'ysunish qonunlari hamda kontrast, ritm, nisbat kabi vositalaridan foydalaniladi.

San'at asarida uyg'unlikni yarata turib, uning ikki zaruriy shartini bajarish maqsadga muvofiq bo'ladi: birinchisi - muvozanat, ikkinchisi - umumiylik va bir-biriga bo'ysinishlikdir. Uyg'unlik - turli qismlarning bitta yaxlitlikka birlashishidir.

Fazoviy kompozitsiya yaratishda fakturaning ahamiyati muhim hisoblanib unga shakllarning umumiy ko'rinishi, ranglarning tiniq-ravshanligi darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Ranglar inson idrokining murakkab jarayonini tashkil etish bilan birga tabiat va atrof-muhit o'zining rang-barangligi bilan insonlarni hayratda qoldiradi, unlarga zavq bag'ishlaydi. Har bir inson o'zi sevgan, o'zi yoqtirgan rangli muhitda ko'proq bo'lgisi keladi.

Rassom ranglarni joyida to'g'ri qo'llash yo'li bilan issiq yoki sovuq, aktivlik yoki passivlik, yaqin yoki uzoq, balandlik-pastlik, suvlik yoki quruqlik, og'ir-yengillik, turg'unlik (statik) yoki harakatchanlik (dinamik), jo'shqinlik yoki xotirjamlik kabi ta'sir (emotsiya) holatlarini yaratish mumkin.

Rangtasvir asarlarining kompozitsiyasi, tuzilishiga aloqador tushunchalar mohiyatiga e'tibor qaratsak. Tasvirlanayotgan narsa va buyumlarning asliga nisbatining o'lchami, chizilayotgan tomonlarining o'zaro nisbatlari, ular orasidagi masofalar, narsalarning qay holatda turganligi, ufq sathining bizga nisbatan darajasi, tasvirlanayotgan ob'yektlar qismlarining o'zaro joylashuvi, yorug'lik manbaining holati, soya-yorug'ning taqsimlanishi, asosiy rang dog'lari muvozanati, qiyofalar va fonga nisbatan kompozitsion echim, unsurlarining fazodagi ko'rinishini tashkil qilish kabilar shular jumlasidandir.

Yaratilayotgan kompozitsiyada qancha narsa ishtirok etayotganini aniqlash imkoniyati mavjud, bularni biz kompozitsiyaning vositalari deb aytamiz. Kompozitsiyada sifatini ta'minlovchi, fikrni to'liq ifoda etishga xizmat qiluvchi belgilarni, jamlovchi holat mazmunini kompozitsiya tamoyillari deb ataymiz. Bular orqali rassom o'z ishining sifat darajasini ta'minlaydi, yakunida asar kompozitsiyasi chuqur ma'no kasb etuvchi bekami-ko'st asarga aylanadi.

Aslida kompozitsiya rassom ijodining barcha turlarida qo'llanilishi mumkin. Me'moriy obidalarni, haykaltaroshlikni, dizayn san'atining turli ko'rinishlarini, sanoat buyumlarini, rassomchilik asarini yaratishni kompozitsiyasiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Ijodkor yaratgan asarining muvaffaqiyati uning kompozitsion yechimi bilan baholanadi, shuning uchun har bir ijodkor yaratayotgan asarlarida uning kompozitsiyasini mukammal bo'lishiga alohida e'tibor qaratadi. Kompozitsiyaning o'ziga xos qonuniyatlarini, asosini muvozanat va umumiylik tashkil qiladi deb aytyshimiz mumkin. Muvozanatni simmetrik va asimmetrik tushunchalar deb qarashimiz ham mumkin. Muvozanatga elementlar soni, shakli (katta yoki kichikligi), rangi, fakturaviy yechimining uyg'unligi bilan amalga oshiriladi. Lekin uyg'unlik qonunlari bo'yicha yordamchi badiiy vositalarsiz tugal kompozitsiya yaratib bo'lmaydi. Ular qatoriga ritm, kontrast, o'xshashlik, proporsiya va masshtablarni kiritish mumkin. Hajmiy-fazoviy tuzilish - kompozitsiyaning muhim kategoriyalaridan hisoblanadi u bilan buyum shakli va fazo munosabati, o'zaro aloqasi belgilanadi. Narsa va buyumlar elementlarining o'zaro bo'ysunishi ham kompozitsiya qonuniyatlariga tayangan holda amalga oshiriladi.

Simmetriya deganda (grekchada "simmetria" - mutanosiblik, teng o'lchamli) bir butunning alohida bo'laklarining mutanosibligi va ular orasidagi muvofiqlikni tushunamiz. Soddaroq qilib aytadigan bo'lsak, bir buyumga simmetrik o'q o'tkazsak o'sha buyumning har ikkala tomoni bir xil bo'lsa, (masalan: silindr, ko'za, kapalak, samalyot), bunday shakllar simmetrik shakllar deyiladi. Asimmetriyada shuning aksini ko'ramiz.

Har qanday kompozitsiya o'ziga xos vositalardan tuziladi, ushbu vositalar uyg'unligi, mutanosibligi me'yorida va to'g'ri topilgan holda qo'llanilgandagina, kompozitsiyaga ijodiy yondashilgan deyishimiz mumkin. Kompozitsiya vositalariga proporsiya va masshtab, contrast va ritm, rang, soyalar va plastikani kiritish mumkin. Tasviriy san'atda proporsiya va masshtab kompozitsiyaning muhimligi bo'yicha navbatdagi vositalardan biri hisoblanadi.

Bizgach yashab ijod qilgan buyuk rassomlar kompozitsiya masalalariga juda jiddiy munosabatda bo'lganlar va o'z asarlarini yaratishda kompozitsiya qonuniyatlariga qat'iy amal qilganlar natijada umrboqiy o'lmas asrlar yaratib qoldirganlar.

Rangtasvirda shakl plastikasi nozikligining mavjudligi, nisbatlarning o'zaro mutanosibliigi, hajm, fazoviy sifatlar muhim o'rinni egallaydi. Rangtasvirchi rassom naturadagi ana shu jihatlarni o'z asarida to'laqonli aks ettira olsagina maqsadga erishgan hisoblanadi. Bordiyu bu sifatlar bo'lmasa, bunday tasvir, pala-partishlik bilan ishlangan, talab darajasida emas deb baholanadi. Ishni rangda boshlashdan oldin qalamda naturaning asosiy joylarini belgilab olib, ranglar vositasida shakl hajmini tasvirlash lozim.

Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rafael, Tintoretto, A. K. Savrasov, K. P. Bryullov, I. E. Repin, I. I. Shishkin, V. E. Makovskiy va boshqa ko'plab tasviriy san'ati ustalari kompozitsiya tuzishga mohirlik bilan yondashgan va uni o'z asarlarida mukammal darajaga olib kelgan, natijada umrboqiy bebaho o'lmas asarlar yaratib tarix zarvaraqlariga muhrlandilar.

Xulosa:

Go'zal diyorimizda ijod qilayotgan tasviriy san'at ustalari ko'pgina nifuzli ko'rgazmalarda o'z asarlari bilan faol ishtirok etib, milliy san'atimiz ta'sirchanligini yuqori pog'analarga kutarilib borayotganligini namoyish qilib kelmoqdalar. Rivojlangan davlatlari qatoriga qo'shilishida buyuk xalqimizning madaniyati, ma'rifati, san'ati va manaviyatining roli beqiyosdir. Barcha yoshdagi, turli kasbdagi xalqimiz ma'naviyatini va madaniyatini yanada boyitishda tasviriy san'atning ham o'z o'rni bor albatta. Bugungu kunda har bir sohada bo'lgani kabi tasviriy san'atni yoshlarga o'rgatish borasida ham ulkan o'zgarishlarni guvohi bo'lib turibmiz.

Yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, qadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalarini asrab avaylash, ulardan o'rnak olish, kelajak avlodga butunligicha etkazish kabi g'oyalar singdirilmoqda. Bu borada barcha bilim dargohlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar keng ko'lamda olib borilmoqda va bu ishlarning ijobiy natijalari o'z mevasin ko'rsatmoqda.

Milliy an'analarimiz va bugungi kunda zamonaviy san'at turlarining rivojiga berilayotgan keng imkoniyatlar natijasida milliy san'atimiz bilan xorijiy davlatlarning san'at va madaniyatini solishtirish, muloqot almashinuvilari o'z samarasini bermoda.

O'zbek tasviriy san'atini rivojlanishiga o'zlarining katta hissalarin qo'shgan yuzlab shogirdlarning ustozlari, tasviriy san'atning turli tur va janrlarida ijod qilgan ustozlarimiz A.Abdullayev, R.Axmedov, R.Choriyev, O'.Tansiqboyev, I.Ikromov, Z.Inag'omov, Ch.Axmarov, M.Nabieyv, I.Jabborov, A.Boymatov, J.Umarbekov, A.Mirzayev, S.Abdullayev, A.Ikromjonov, B.Jalolov, A.Nuritdinov, S.Abdurashidov va boshqa ko'plab ijodkorlarni kompozitsiya ustalari deb atashimiz joizdir. Ularning asarlarini ijobiy jihatlarni tahlil qilib, ulardan o'rganib, ibrat olib ijod qilsak bundanda yuqori natijalarga erishamiz.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. S.F.Abdirasilov. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. T.: «Fan va texnologiya», 2012, 232 bet.
2. Beda. V. Rangtasvir. M. 1968 yil.
3. R.Hudayberganov. “Rangshunoslik asoslari” – T.;G'.G'ulom nomidagi matbaa ijodiy uyi 2006 y
4. D.A. Nazilov, I.V. Dmitriyeva, N.X.Xadjibayeva. Kompozitsiya asoslari. darslik Toshkent «yangi asr avlodi» 2009
5. Bobonazarov S. U. Tasvirlarni grizayl texnikasida ishlashning o'ziga xosligi //Innovative Development in Educational Activities. - 2022. - T. 1. - №. 6. - C. 114-118.
6. Bobonazarov S. Kompozitsiya mashg'ulotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning muhim ekanligi //Science and innovation. - 2022. - T. 1. - №. B6. - C. 11-14.
7. Шавдиров, С. А. (2017). Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности. Педагогическое образование и наука, (2), 109-110.